

BOLALARGA NISBATAN ZO'RAVONLIKNI OLDINI OLISH MASALALARI

Shaxlo Zurapova

Surxondaryo viloyati Oltinsoy tumani 33-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Bolalarga nisbatan zo'rvonlik ota-ona yoki tarbiyachining bolaga haqiqiy yoki potensial zarar yetkazishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat yoki harakatsizlikni o'z ichiga olishi mumkin va bu holat odatda bolaning uyida yoki bola vaqt o'tkazadigan tashkilotlar, maktablar yoki jamoat joylarida sodir bo'ladi. Bolalarga nisbatan zo'rvonlik va bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamaları ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi. Shunga qaramay, ba'zi tadqiqotchilar bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamasini beparvolik ekspluatatsiya va odam savdosini o'z ichiga oluvchi soyabon sifatida ko'rishadi. O'zbekistonda zo'rvonliklarni oldini olish bo'yicha ko'rilyotgan chora-tadbirlar haqida.

Kalit so'zlar: zo'rvonlik, ruhiy zo'rvonlik, jismoniy zo'rvonlik, jinsiy zo'rvonlik, e'tiborsizlik, statistika, oiladagi zo'rvonlik, shafqatsiz munosabatda maktablardagi zo'rvonlik

KIRISH

Bolalarga nisbatan zo'rvonlik ota-ona yoki tarbiyachining bolaga haqiqiy yoki potensial zarar yetkazishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat yoki harakatsizlikni o'z ichiga olishi mumkin va bu holat odatda bolaning uyida yoki bola vaqt o'tkazadigan tashkilotlar, maktablar yoki jamoat joylarida sodir bo'ladi. Bolalarga nisbatan zo'rvonlik va bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamaları ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi. Shunga qaramay, ba'zi tadqiqotchilar bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamasini beparvolik ekspluatatsiya va odam savdosini o'z ichiga oluvchi soyabon sifatida ko'rishadi. Turli yurisdiksiyalar shartli hisobot berish, turli hollarda bolalarni o'z oilalaridan ajratish yoki jinoiy ayblov e'lon qilish uchun bolalarga nisbatan zo'rvonlik tushunchasining turli ta'riflariga nisbatan o'z pozitsiyalarini ishlab chiqishgan. Rus olimlari N.V.Malyarova, M.Nesmeyanovlar ijtimoiy himoyaning ikki ma'nosi haqida so'z yuritadilar. Birinchidan, keng ma'noda, inson o'zini o'zi ta'minlash qobiliyatiga ega bo'lgan, u va uning farzandlari uchun sharoit yaratadigan ijtimoiy munosabatlar tizimini nazarda tutadi.

XIX asrning oxirlarida ish beruvchilar va o'qituvchilar tomonidan bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'linishi odatiy va keng tarqalgan hol bo'lib, ko'plab mamlakatlarda jismoniy jazo qo'llash tartibi tabiiydek qabul qilinardi. Ammo XIX asrning birinchi yarmida filitsid holatlarini (ota-onalar tomonidan bolalarning

o'ldirilishi) o'rganuvchi patologanatomlar otalik g'azabi, takroriy jismoniy zo'ravonlik, ochlik va jinsiy zo'ravonlik natijasida sodir bo'lgan o'lim holatlari haqida xabar berishdi. 1860-yilgi izlanishlarida buyuk fransuz sud tibbiyoti eksperti Auguste Ambroise Tardieu 32 ta shunday holatni qayd etdi, ulardan 18 tasi o'limga olib kelgan bo'lib, bolalar ochlik yoki takroriy jismoniy zo'ravonlik oqibatida halok bo'lgan; ular orasida 8 yoshida bobosi va buvisi tomonidan qaytarib berilgan va 9 yil davomida otaonasi tomonidan qiynoqqa solingan, har kuni qamchilangan, bosh barmoqlariga osib qo'yilgan, mixlangan taxta bilan kaltaklangan va issiq cho'g' bilan kuydirilgan Adeline Defirt ismli qiz bo'lgan. Ma'lumotlarga ko'ra, uning yaralari nitrat kislota bilan yuvilib, tayoq bilan defloratsiya qilingan. Tardieu bolalar himoyaga olingan uyga tashrif buyuradi va ularning bu yerga kelgandan keyingi holatlarini kuzatadi; himoyaga olinganda bolalarning yuzlaridagi qayg'u va qo'rquv yo'qolgan edi. U shunday deydi: "Biz har kuni deyarli soatlab vahshiyliklarga, tasavvur qilib bo'lmaydigan qiynoqlarga va og'ir ko'rguliklarga duchor bo'lgan bu bechora himoyasiz bolalarning hali go'dakligini hisobga olsak, ularning hayoti bir umrlik shahidlikdir - va biz ularning azoblovchilari aynan ularga hayot bergan onalari ekanliga duch kelganimizda biz axloqchining qalbi yoki adolat vijdonini bezovta qiladigan eng dahshatli muammolardan biriga duch kelamiz". Uning kuzatuvlarini Boileau de Castelnau (u misopédie - bolalarga nafrat atamasini hayotga tatbiq qilgan) tomonidan yangraydi va Aubry va bir nechta tezislar bilan tasdiqlanadi.

Natijada 1960-yillarda mavzu bo'yicha professional tadqiqotlar yana boshlab yuborildi. 1962-yil iyul oyida asosan pediatrik psixiatriya bilan shug'ullanuvchi C.Genri Kempe tomonidan yozilgan va Amerika Tibbiyot Assotsiatsiyasi jurnalida chop etilgan "Kaltaklangan bola sindromi" maqolasining nashri bolalarga nisbatan yomon munosabatda bo'lish umumiy tushunchaga kirgan paytni anglatadi. Maqola nashr etilishidan oldin bolalarning shikastlanishi, hatto suyaklarning takroriy sinishi ham qasddan sodir etilgan jarohatlar natijasi sifatida tan olinmagan. Buning o'rniga o'sha paytlarda shifokorlar ko'pincha boladan tashxis qo'yilmagan suyak kasalliklarini qidirdilar yoki ota-onalarning tasodifiy baxtsiz hodisalar, masalan, qo'shni bezori bolalar tomonidan chaqaloqning yiqitib qo'yilishi kabi versiyalarni haqiqat deb qabul qildilar.

Bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlarini o'rganish akademik intizom sifatida 1970-yillarning boshlarida Qo'shma Shtatlarda paydo bo'lgan. Elisabeth Young-Bruehling ta'kidlashicha, bolalar huquqlari himoyachilari soni va bolalarni himoya qilishga qiziqish ko'rsatkichlari ortib borayotganligiga qaramay, bolalarni "zo'rlanganlar" va "zo'rланmaganlar" guruhlariga bo'lish bolalar huquqlari tushunchasini toraytiruvchi sun'iy farqni keltirib chiqardi va bolalarning jamiyatda qanday kamsitilganini tekshirish harakatlariga ma'lum ma'noda to'sqinlik qildi. Young-Bruehling so'zlariga ko'ra, bolalarga nisbatan zo'ravonlik va ularga nisbatan

loqaydlik holatlarini o‘rganishning yana bir sababi bolalarning o‘zlari shafqatsizlikni qanday qabul qilishlari va kattalarning ularga bo‘lgan munosabatiga ahamiyat berishlari borasidagi izlanishlar edi. Young-Bruehlga ko‘ra, toki jamiyatda bolalarning kattalardan “bir pog‘ona pastda turish”lari haqida qarashlar mavjud ekan, zo‘ravonlik holatlari yuz berish bermasligidan qat’iy nazar barcha bolalar azoblanadi.

Bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabat tushunchasining ta’riflari jamiyatning ushbu muammo bilan shug‘ullanuvchi sohalar, masalan, bolalarni himoya qilish agentliklari, yuridik va tibbiy jamoalar, sog‘liqni saqlash xodimlari, tadqiqotchilar, amaliyotchilar va bolalar himoyachilari o‘rtasida bir-biridan farq qilishi mumkin. Ushbu turli sohalar vakillarining har biri o‘zlarining ta’riflaridan foydalanishga moyil bo‘lganligi sababli fanlar bo‘ylab muloqot cheklangan bo‘lishi mumkin, bu bolalarga nisbatan yomon munosabatni aniqlash, baholash, kuzatish, davolash va oldini olish harakatlariga to’sqinlik qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdulova T.P. Agressivnyy podrostok / T.P. Abdulova. - M.: Akademiya, 2008. - 128 s.
2. Adamovich T.V., Yegorova M.S., Bobryashova I.A. Razvitie temnoy triady u podrostkov i yee svyaz s poryadkom rojdeniya // Psixologiya XXI veka: psixologiya kak nauka, iskusstvo i prizvanie. Sbornik nauchnykh trudov uchastnikov mejdunarodnoy nauchnoy konferentsii molodykh uchenykh: v dvux tomax. Pod nauchnoy redaktsiey A. V. SHaboltas, S. D. Gurievoy. Izdatelystvo: OOO «Izdatelystvo VVM» (Sankt-Peterburg). - 2018. -S.11-18.
3. Alekseeva I.A. Travlya v shkole: prichiny, posledstviya, pomoщь / I.A. Alekseeva. - [Elektronnyy resurs]. - URL: <http://psy.su/feed/2510/> (data obrasheniya 05.05.2019).
4. Kamolova, A., & Ergasheva, G. S. Q. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o‘rganishning o‘rganishning ilmiy-nazariy asoslari. Science and Education, 3(12), 590-592.
5. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O‘smirlar o‘rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari. Science and Education, 4(2), 969-972.
6. Nishonova M.Ya., & Kamolova A.O. (2021). O‘SMIRLARGA HUQUQIY
7. BILIM BERISHDA KEYS STADI TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH.
8. Экономика и социум, (8 (87)), 42-45.
9. Nishonova, M. Y., & Kamolova, A. O. (2021). USING CASE STADE
10. TECHNOLOGY IN LEGAL EDUCATION FOR TEENAGERS. Экономика и социум, (8), 42-45.
11. Bannayev, M. S. (2022). O‘zbeksitonda psixologik diagnostika va psixologik korreksion faoliyatni amalga oshirishdagi muammolar va yechimlar. Science and Education, 3(6), 701-703
12. Bannayev, M. S. (2021). O‘zbeksitonda maktabgacha ta’lim va umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida psixologik xizmatning tashkil etish imkoniyati va muammolari. Science and Education, 2(7), 293-297.